

الگوی کارایی تخصیصی و انطباقی در اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران

(بر اساس سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری)^۱

اله مراد سیف^۲

روزبه کمالی^۳

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۲/۵/۲۱

تاریخ دریافت: ۹۳/۷/۲۵

فصلنامه آفاق امنیت / سال هفتم / شماره بیست و پنجم - زمستان ۱۳۹۳

چکیده

وجود شرایط کارایی تخصیصی و انطباقی در اقتصاد ملی نقشی مؤثر در حذف و مقابله با تکانه‌های وارده بر اقتصاد و تأمین اهداف اساسی اقتصاد ملی هر کشور دارد. چنین شرایطی با تعریف اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران منطبق است. در این تحقیق علاوه بر مطالعه نظری مفاهیم مرتبط با کارایی تخصیصی و انطباقی، به دنبال تعیین الگوی این کارایی‌ها در اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی هستیم. رویکرد تحقیق حاضر از نوع آمیخته (کمی و کیفی) و از نظر هدف، کاربردی و توسعه‌ای و نیز از نظر روش، توصیفی-تحلیلی و نظریه‌ای مبنایی است. به همین منظور، در ابتدا با فیش‌برداری کتابخانه‌ای و سپس تجزیه و تحلیل آن، و کدگذاری باز و محوری سیاست‌های ابلاغی حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، مفاهیم مرتبط با اقتصاد مقاومتی را تعیین می‌کنیم و سپس از طریق مصاحبه عمیق با خبرگان اقتصادی کشور و تکنیک «گلوله برفی» تا حد اشباع نظری، ضمن ارائه مفاهیم و مقوله‌های محوری تأمین‌کننده کارایی تخصیصی و انطباقی مرتبط با اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران، به تعیین ارتباط میان آنها و در نهایت، ارائه مدل مفهومی آن خواهیم پرداخت. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که رشد اقتصادی با هفت مقوله محوری و ۳۸۰ مفهوم (۴۴ درصد) و توانمندسازی بخش خصوصی، حمایت از تولید ملی، عدالت اجتماعی و کاهش بیکاری و توسعه اشتغال با مجموع ۴۸ درصد بیشترین سهم را در تحقق کارایی تخصیصی به خود اختصاص داده‌اند. اصلاح الگوی مصرف و تعدیل اندازه دولت نیز با مجموع ۶۹ درصد بیشترین سهم را در تحقق کارایی انطباقی و تاب‌آوری اقتصادی داشته‌اند.

واژگان کلیدی

اقتصاد مقاومتی، تاب‌آوری اقتصادی، کارایی انطباقی و کارایی تخصیصی

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکتری بوده که در دانشگاه عالی دفاع ملی دفاع گردیده است.

۲. دکتری اقتصاد، دانشیار دانشگاه جامع امام حسین (ع)

۳. دانشجوی دکتری مدیریت راهبردی نظامی دانشگاه عالی دفاع ملی.

مقدمه

مسئله اقتصاد و توسعه اقتصادی در جهان امروز، به یکی از اولویت‌های مهم در سیاست‌گذاری‌های کلان دولت‌ها تبدیل شده است. دو عامل «تغییر سریع اقتصاد جهانی (جهانی شدن)» و «خاتمه جنگ سرد»، اهمیت اقتصاد در سیاست بین‌الملل را ارتقا داده و قدرت اقتصادی را از جایگاهی ویژه برخوردار ساخته است. در سالیان اخیر با شکست اکثر تهاجمات دشمن در عرصه‌های مختلف، تحریم‌های شدید اقتصادی و محدودیت‌های کسب و کار داخلی و ارتباطات اقتصادی خارجی در دستور کار استکبار جهانی علیه جمهوری اسلامی ایران قرار گرفته، به طوری که به کارایی اقتصادی کشور لطمات فراوانی وارد شده است. در حوزه اقتصاد، به رغم تلاش‌های مستمر دست اندرکاران، به دلیل وجود عوامل ریشه‌ای مانند وابستگی به درآمد حاصل از فروش نفت و آسیب‌های اقتصادی باقی‌مانده از نظام ستم‌شاهی گذشته، نظام انقلابی هنوز نتوانسته است اهداف اساسی خود را تحقق بخشد و انتظارات واقعی جامعه و مردم را برآورده کند. بدون شک، تقویت اقتصاد در جهت افزایش کارایی تخصیصی و انطباقی آن، نه تنها نیل به اهداف اساسی انقلاب را تسریع خواهد بخشید، بلکه عامل مهمی در رشد و توسعه اقتصادی است و به مقاوم‌سازی و دوام نظام و در پی آن، تبدیل جمهوری اسلامی ایران به الگویی برای سایر ملت‌ها نیز منجر می‌شود.

شواهد موجود در اقتصاد داخلی کشور حکایت از آسیب‌هایی دارد که ریشه در مسائل اساسی اقتصاد کشور داشته است و تأثیر آنها در حوزه‌های عمومی، اجتماعی و تجاری قادر است در جهت خواسته‌های دشمنان، زمینه‌های ورود تنش به فضای اقتصادی کشور را فراهم کند. بدین ترتیب، اقتصادی که باید پایه توسعه و پیشرفت کشور باشد، خود به بیماری تبدیل شده است که ابتدا باید به درمان آن پرداخت. رشد اندک و پرنوسان اقتصادی، توزیع نابرابر ثمرات رشد اقتصادی، شکاف تکنولوژیک با دنیای پیشرفته، رقابت‌پذیری اندک اقتصاد، تخریب منابع و محیط زیست و بیکاری گسترده از جمله مسائل اساسی اقتصاد ایران هستند که اگر هرچه زودتر چاره‌جویی نشوند، می‌توانند انسجام اجتماعی و سیاسی کشور را زایل و رشد درازمدت اقتصادی را با مخاطره جدی مواجه سازند (زنوز، ۱۳۸۷: ۱۹). نشانه‌های این مسائل مانند: تورم، بیکاری، کمبودها، گرایش به مشاغل غیرمولد و بسیاری موارد نظیر اینها، در قالب آسیب‌پذیری‌های اقتصاد ملی نشان‌دهنده فقدان یا کمبود کارایی تخصیصی و انطباقی در اقتصاد ملی است و سیاست‌گذاری‌ها و اقدامات اقتصادی دولت‌های پس از انقلاب نیز نه تنها نتوانسته است

برای اصلاح آن اقدامی شایسته کند و ظرفیت‌های عظیم اقتصادی کشور را فعال سازد، بلکه با بی‌توجهی این سیاست‌ها به کارایی تخصیصی و انطباقی اقتصاد، ناخواسته آب به آسیاب دشمن هوشیار ریخته است تا با بهره بردن از فرصت پیش‌آمده و گسترش دامنه تحریم‌های اقتصادی، آسیب‌پذیری‌ها را تشدید کند و در برخی موارد تا مرز تهدید علیه امنیت ملی پیش برود. بدیهی است یکی از راه‌کارهای اصولی و اجتناب‌ناپذیر برای دستیابی به اهداف اساسی انقلاب، تحقق «عدالت و پیشرفت»^۱ و مقابله با فشارهای اقتصادی استکبار، حل مسائل اساسی و رفع آسیب‌پذیری‌های اقتصادی و به‌طور کلی، برخورداری کشور از اقتصاد سالم، پویا و غیروابسته و دارای کارایی است. از الزامات چنین اقتصادی، وجود یک الگوی اقتصادی است که بتواند کارایی تخصیصی و انطباقی اقتصاد را تأمین کند و از اهداف اساسی انقلاب منحرف نشود. این الگو که از سوی رهبر فرزانه انقلاب «الگوی اقتصاد مقاومتی» نام گرفته است، در شرایط فعلی و تشدید تحریم‌ها از ضرورت‌های مهم کشور برای بقای نظام و پیگیری اهداف اساسی آن است.

با توجه به مطالب فوق، مسئله اصلی این تحقیق، «تبیین شرایط کارایی تخصیصی و انطباقی در الگوهای اقتصادملی و تعیین مؤلفه‌های آن در الگوی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران است» که این پژوهش به آن خواهد پرداخت. اهمیت این موضوع بدان اندازه است که می‌توان آن را سنگ بنای اصلی موجودیت نظام اسلامی به شمار آورد. بررسی سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری در حوزه اقتصاد تنها راه موجود برای پرهیز از اشتباه در برنامه‌ریزی اقتصادی است و لذا مطالعه آن در مقطع کنونی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این الگو نه تنها می‌تواند ادبیات اقتصادی جدیدی را در سطح ملی تولید کند که بر غنای ادبیات اقتصادی موجود در سطح بین‌المللی بیفزاید، بلکه قادر است به یک دستگاه تولید راهبردهای کلان اقتصادی و مبنایی راهبردی برای تصمیم‌گیرندگان سطح ملی بدل شود. در مقابل، از آنجا که استکبار جهانی تحریم‌ها را به صورت هوشمندانه و براساس شناخت از آسیب‌پذیری‌های اقتصاد ملی طراحی و اجرا می‌کند، فقدان الگوی اقتصاد مقاومتی منعکس‌کننده شرایط کارایی تخصیصی و انطباقی می‌تواند زمینه‌ساز واگرایی در تدوین راهبردهای اقتصادی در مقابله با تحریم‌ها شده، در نهایت، موجب تشدید تأثیر آنها شود. سؤال اصلی تحقیق عبارت است از: «مؤلفه‌های الگوی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی

ایران که تأمین‌کننده شرایط کارایی تخصیصی و انطباقی اقتصاد می‌باشد کدام اند؟»

۱ . دهه‌ی چهارم انقلاب از سوی مقام معظم رهبری به عنوان «دهه‌ی پیشرفت و عدالت» نام‌گذاری شده است.

مبانی نظری

پیشینه

ترابی‌زاده جهرمی و همکاران در مقاله‌ای با نام «بررسی ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی)» به ارائه مدل مفهومی سخنان ایشان دربارهٔ ابعاد، ویژگی‌ها و الزامات اقتصاد مقاومتی پرداخته‌اند (ترابی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۲: ۴۵). سیدموسی خادمی نیز در رساله دکتری خود با نام «بررسی و شناخت تهدیدات اقتصاد ملی و ارائه الگوی ارزیابی آنها» که در دانشگاه عالی دفاع ملی آن را به پایان رسانده است، به عوامل بالقوه تهدیدزا مانند تحریم و عوامل بالفعل تهدیدات اقتصادی، شامل مشکلات و آسیب‌های اقتصاد ملی پرداخته است (خادمی، ۱۳۸۵: ۶۵). بریگالیو^۱ و کوردینا^۲ نیز طی مقاله‌ای با عنوان «تاب‌آوری اقتصاد، مفاهیم و معیارها» به مفاهیم تاب‌آوری اقتصاد و چهار شاخصه اصلی آن شامل: ثبات اقتصاد کلان، کارایی اقتصاد، توسعه اجتماعی و حکمرانی خوب پرداخته‌اند. مفهوم اقتصاد مقاومتی که توسط مقام معظم رهبری مطرح و ابعاد کلان آن در سخنرانی‌های سال‌های اخیر ایشان تبیین شده است، اگرچه در ادبیات اقتصاد جهانی وجوه تشابهی با تاب‌آوری اقتصادی دارد، به لحاظ ویژگی‌های خاص نظام جمهوری اسلامی ایران یک مفهوم نو در ادبیات اقتصادی محسوب می‌شود. به همین دلیل، به جز مواردی معدود که در مقالات بیگانه به موضوع اقتصاد خودترمیم پرداخته شده، سابقه چندانی در جهان اقتصاد ندارد. آنچه که اندیشمندان بیگانه در مقالات خود به آن پرداخته‌اند، عمدتاً بر مبنای تکانه‌های وارده به یک اقتصاد است که فرض اصلی مقطعی بودن آن تکانه‌هاست. البته نباید این موضوع را نادیده گرفت که بسیاری از ابعاد و مؤلفه‌هایی که در پژوهش‌های بیگانه مورد نظر اندیشمندان بوده است با مواردی که در اقتصاد مقاومتی باید لحاظ شود، مطابقت دارد، اما وجه اصلی تفاوت این دو مفهوم را می‌توان در رویکردهای ملاحظات امنیت اقتصادی و به ویژه در بعد مسائل ارزشی یافت. در پژوهش‌های انجام‌شده بیگانه عمدتاً رویکرد مادی گرای نگرش نویسندگان حاکم بوده و این در حالی است که یکی از ابعاد اصلی و ملاحظات مؤثر بر اقتصاد مقاومتی، حفظ ارزش‌های اسلامی و الهی و نیز توجه به اهداف اصلی انقلاب (پیشرفت اقتصادی و عدالت اجتماعی) است، موردی که در نگاه مادی‌گرای حاکم بر اقتصاد جهانی موضوعیت ندارد. نوآوری این تحقیق نسبت به تحقیقات قبل، به ویژگی مهم و منحصر به فرد این تحقیق نسبت به سایر تحقیق‌های انجام‌شده در تبیین یک الگوی جامع و کاربردی برای اقتصاد بیمار کشور مربوط است که می‌تواند در شرایط چالش‌ها و تکانه‌های اقتصادی، ضمن داشتن شرایط کارایی تخصیصی و انطباقی، اهداف اساسی انقلاب را پیگیری کند.

1 BRIGOGGIO

2 CORDINA

کارایی تخصیصی^۱

کارایی تخصیصی به معنی ترکیبی از عوامل تولید است که حداقل هزینه را برای اقتصاد داشته باشد (جودی، ۲۰۰۴: ۲۵). محدودیت و کمیابی عوامل تولید و به تبع آن کالاها و خدمات باعث شده است که تلاش‌های اقتصادی همواره به تحقق حداکثر نتیجه با کمترین امکانات و عوامل موجود معطوف شود. این تمایل را می‌توان دستیابی به کارایی تخصیصی اقتصاد نامید. بررسی عملکرد کشورهایی که طی سال‌های اخیر رشد اقتصادی چشمگیر داشته‌اند، حکایت از آن دارد که اکثر کشورها این رشد را از طریق افزایش کارایی تخصیصی و نه سرمایه‌گذاری به دست آورده‌اند و از طرفی، نتایج نشان می‌دهد که صنایع رقابتی دارای کارایی تخصیصی بیشتری نسبت به صنایع انحصاری هستند (امامی میبدی، ۱۳۸۴: ۴۷). کارایی تخصیصی دارای دو مؤلفه است که بررسی کیفی آن اثربخشی و بررسی کمی آن کارایی است (باقرزاده، ۱۳۸۶: ۶۵). کارایی تخصیصی به تخصیص بهینه عوامل تولید با توجه به قیمت این عوامل اطلاق می‌شود و علت ترکیب استفاده از عوامل تولید، قیمت عوامل تولید است. بر این اساس، کارایی تخصیصی خالص صرفاً ناشی از آثار قیمت‌های نسبی عوامل تولید است. بدین صورت که یک اقتصاد کاملاً کارا (که در آن، حداکثر تولید ممکن از میزان مشخصی از عوامل تولید به دست می‌آید)، ترکیب‌های مختلفی از عوامل تولید را برای سطح معینی از تولید می‌تواند داشته باشد که آن ترکیبات دارای کارایی یکسان هستند، اما هزینه تولید برای ترکیبات مختلف آن متفاوت است (جودی، ۲۰۰۴: ۲۹). زمانی اقتصاد از کارایی تخصیصی برخوردار است که بتواند به بهترین وجه سرمایه‌های موجود را در طرح‌ها یا شرکت‌هایی که در اقتصاد کشور دارای مزیت نسبی (بیشترین بازدهی متناسب با ریسک) هستند، قرار دهد. لذا این امکان به خوبی فراهم می‌شود تا برای تولید یک کالای خاص، سرمایه مالی مورد نیاز از طریق فرایندی با ریسک و خطرپذیری کمتر تأمین شود که در این صورت، جهت‌دهی بیشترین بخش سرمایه در اقتصاد متوجه سودآورترین فعالیت‌ها خواهد شد و این جهت‌دهی به سمت سودآورترین فعالیت، در راستای مفهوم اصلی اقتصاد، یعنی تخصیص بهینه سرمایه‌ها انجام می‌شود. از این منظر، الزامات دستیابی به کارایی تخصیصی شامل ارتقای سلامت بازار، ایجاد شرایط بازار رقابت (عدم وجود مانع برای ورود و خروج به بازار برای عموم) و برقراری آرامش و حفظ تعادل بازار سرمایه (به صورت نسبی) خواهد بود (باقرزاده، ۱۳۸۶: ۶۶).

کارایی انطباقی^۱

اگرچه در ادبیات رایج، کارایی اقتصادی بیشتر به کارایی تخصیصی معنی می‌شود، اما داگلاس نورث،^۲ اقتصاددان مشهور مکتب نهادگرایی جدید، کارایی اقتصادی را علاوه بر کارایی تخصیصی شامل کارایی انطباقی نیز می‌داند. نورث بیان می‌دارد که داشتن بازارهای کارآمد نتیجه وجود نهادهایی است که بستن و اجرای قراردادها را در هر لحظه از زمان با هزینه پایین ممکن می‌سازد اما برای داشتن کارایی، مهم این است که در گذر زمان نهادهایی وجود داشته باشند که انعطاف پذیری اقتصادی و سیاسی لازم را برای انطباق با فرصت‌های جدید فراهم آورند. چنین نهادهایی با ویژگی کارایی انطباقی می‌بایست انگیزه‌های لازم را برای کسب دانش و آموختن، واداشتن به ابداع و تحریض به پذیرش ریسک و فعالیت خلاقانه فراهم سازند. لذا چارچوب نهادی ایده‌آل این است که شرایط کارایی انطباقی را فراهم سازد (نورث، ۱۹۹۲: ۱۷-۹).

از نظر نورث، کارایی انطباقی کلید رشد بلندمدت اقتصاد محسوب می‌شود که به سطح کلان و تاریخی اقتصاد مربوط است. سیستم‌های سیاسی-اقتصادی موفق، ساختارهای نهادی انطباق پذیر و تکامل یافته‌ای پیدا می‌کنند که می‌توانند در برابر تکانه‌ها و دگرگونی‌ها که بخشی از فرایند تکامل هستند، مقاومت کنند. کارایی انطباقی محصول رشد و تکامل بلندمدت اقتصاد است و ما نمی‌دانیم چگونه در کوتاه مدت می‌توانیم آن را پدید آوریم. از نظر نورث، تمایز میان نهادها و سازمان‌ها ضروری است. نهادها، قواعد بازی و سازمان‌ها بازیگر هستند و یک رابطه تعاملی میان نهادها و سازمان‌ها وجود دارد (چاونس، ترجمه: متوسلی، ۱۳۹۰: ۱۲۲).

از نظر نورث، این کارایی انطباقی (و نه تخصیصی) است که می‌باید راهنمای سیاست اقتصادی باشد؛ زیرا کارایی تخصیصی مفهومی ایستا در یک مجموعه نهادی مشخص است؛ در حالی که کلید تداوم عملکرد خوب اقتصادی، وجود یک ماتریس نهادی قابل انعطاف برای مواجه شدن با تحولات فناورانه و جمعیتی و نیز تکانه‌های وارده بر سیستم اقتصادی است (نورث، ۱۹۹۳: ۸).

تاب‌آوری اقتصاد^۳

بریگوگلیو از اصطلاحی به نام «تاب‌آوری اقتصادی» برای اشاره به توان خودساخته یک اقتصاد به منظور بهبود یا انطباق با آثار تکانه‌های برون‌زای مخالف استفاده کرده است. این اصطلاح با تعریفی که از آن شده، نزدیک‌ترین مفهوم به «اقتصاد مقاومتی» در ادبیات رایج کشور ماست.

1. Adaptive efficiency
2. Douglass C. North
3. Economic Resilience

وی می‌گوید که تاب‌آوری اقتصادی عبارت است از آنکه اقتصاد در برابر تکانه‌های خارجی و خطرناک خود را بازیابی کرده، در برابر تأثیرات آن مقاومت کند (بریگو گلیو، پیچینو، ۲۰۰۶: ۲). تاب‌آوری اقتصادی عبارت از: توانایی اقتصاد ملی برای کاهش آثار بحران، انتقال تأثیرات بحران و بازیابی سریع بعد از بحران است (آیگینگر، ۲۰۰۹: ۳۱۰). تاب‌آوری اقتصادی توانایی یک اقتصاد برای کاهش احتمال وقوع بحران یا دست کم کاهش آثار احتمالی بحران (آیگینگر، ۲۰۰۹: ۳)، توانایی حفظ خروجی اقتصاد در برابر عواقب ناشی از تکانه‌ها (دوال، ۲۰۰۸: ۳) و انعطاف ساختار اقتصادی، که آن را در بازیابی سریع از بحران اقتصادی کمک می‌کند (بریگو گلیو، ۲۰۰۵: ۱۲). همچنین تاب‌آوری در ارتباط با بازیابی فرایندهای اقتصادی است (سیمه و مارتین، ۲۰۱۰: ۳۹). تاب‌آوری اقتصادی به توانایی‌های یک اقتصاد برای بازیابی و تنظیم تأثیرات منفی تکانه‌های خارجی و بهره‌گیری از فرصت‌های آن اطلاق می‌شود (بریگو گلیو و همکاران، ۲۰۰۸: ۲). بریگا و گلیو بیان می‌دارد که اصطلاح تاب‌آوری اقتصادی به دو مفهوم به کار می‌رود: اول، توانایی اقتصاد برای بهبود سریع از تکانه‌های اقتصادی تخریب‌کننده خارجی؛ دوم، توانایی اقتصاد برای ایستادگی در برابر آثار این تکانه‌ها. لذا تاب‌آوری اقتصادی عبارت است از توانایی یک اقتصاد جهت تحمل و بازیابی دوباره خود از تأثیراتی که تکانه‌ها برای نابودی یا کاهش رشد آن اعمال می‌کنند. این نوع تاب‌آوری اقتصادی برای مقابله و مقاومت در برابر تکانه‌ها به کار برده می‌شود. انعطاف‌پذیری اقتصاد می‌تواند به مثابه ابزاری مناسب برای جذب تکانه عمل کند، برای مثال، اگر تکانه منفی خارجی فقط به بخش خاصی از فعالیت‌های اقتصادی برخورد کند می‌توان توسط ترکیب مناسبی از منابع، نیازهای اقتصادی را برآورده کرد (بریگو گلیو، پیچینو، ۲۰۰۶: ۳). به طور کلی، تاب‌آوری اقتصادی ممکن است ایستا یا پویا باشد. تاب‌آوری اقتصادی ایستا به مفهوم توان یا ظرفیت یک سیستم برای جذب یا منعطف شدن در برابر خطر یا زیان است. در تعریف عمومی‌تر آن، که ملاحظات پویا بودن شامل ثبات را نیز در خود دارد، تاب‌آوری اقتصادی به توان یک سیستم برای بهبود از تکانه پایدار گفته می‌شود. هم‌چنین باید میان دو نوع تاب‌آوری اقتصادی تفاوت قائل شد:

اول، تاب‌آوری اقتصادی ذاتی: توانایی در شرایط عادی، یعنی توان جایگزینی نهادهای دیگر برای نهادهایی که از طریق تکانه خارجی با مشکل مواجه شده‌اند یا توان بازارها برای باز تخصیص منابع

- 1 Aiginger
- 2 Aiginger
- 3 Doual
- 4 Sime & Martin
- 5 Pichino

در پاسخ به علامت‌های قیمتی. این نوع تاب‌آوری اقتصادی ذاتی یک اقتصاد بوده، سیاست ساخته نیست.

دوم، تاب‌آوری اقتصادی انطباقی: توانایی در شرایط بحران ناشی از قوه ابتکار و تلاش فوق‌عادی، یعنی بالا بردن توان جایگزینی نهادها در عملیات بازرگانی منفرد یا تقویت بازارها از طریق کامل کردن اطلاعات عوامل اقتصادی عرضه‌کننده و تقاضاکننده برای پیدا کردن یکدیگر. این نوع تاب‌آوری اقتصادی به خودی خود وجود ندارد، بلکه کاملاً سیاست ساخته است (رز، ۲۰۰۴: ۸).

متغیرهای اصلی تاب‌آوری اقتصادی عبارت‌اند از: اول، متغیرهای اقتصادی که توسط پایداری اقتصادی کلان و کارایی اقتصاد بررسی می‌شوند؛ دوم، متغیرهای اجتماعی - سیاسی که از سوی حکمرانی سیاسی خوب و توسعه اجتماعی مورد بررسی قرار می‌گیرند در شکل ۲ شرایط لازم برای تاب‌آوری اقتصاد و متغیرهای اصلی آن آمده است.

شکل ۲- شرایط لازم برای تاب‌آوری اقتصادی (بریگوگیو، ۲۰۰۸: ۷)

چارچوب نظری

از بین مکاتب اقتصادی مطرح در علم اقتصاد، نظریات مکتب نهادگرایی و رویکرد مرتبط با حکمرانی خوب از طرفی بیشترین قرابت و نقاط اشتراک را بامبانی نظام اقتصاد اسلامی و از سوی دیگر، با تاب‌آوری اقتصاد و اقتصاد مقاومتی دارد.

مکتب نهادی نقش مؤسسات و نهادها را در زندگی اقتصادی مورد تأکید قرار می‌دهد. «نهاد» تنها یک مؤسسه برای انجام دادن هدف خاصی، نظیر: تعلیم، هماهنگی، خدمات اقتصادی، اتحادیه و یا بانکی نیست؛ بلکه الگویی متشکل از رفتار جمعی یا گروهی است که به‌عنوان جزء و بخش اساسی یک فرهنگ پذیرفته می‌شود. نهاد شامل: رسوم، عادات اجتماعی، قوانین، روش‌های فکری و به‌طور کلی روش زندگی است. نهادها قیود و محدودیت‌های ابداع‌شده توسط انسان‌ها هستند که تعاملات

انسانی را ساختارمند می‌کنند و شامل محدودیت‌های رسمی (قوانین) و محدودیت‌های غیررسمی (رسوم) هستند که از ضمانت اجرا برخوردارند. «نورث» نهادها را قواعد بازی می‌داند و فرض عقلانیت را رد می‌کند؛ زیرا تاریخ نشان می‌دهد که ایده‌ها، ایدئولوژی‌ها، اسطوره‌ها، تعصبات و پیش‌داوری‌ها مهم هستند و توسعه صرفاً با شکل‌گیری نهادهای بهتر و تشکیلات ارگانیکی بسیار پیچیده میسر می‌شود. رشد هنگامی پدید می‌آید که اقتصاد، انگیزه‌های نهادی برای پیشبرد فعالیت‌های مولد روبه رشد را فراهم کند (چاونس، ترجمه: متوسلی، ۱۳۹۰: ۱۲۰).

نظام اقتصاد اسلامی نیز به توسعه و حراست از چارچوب نهادی به منظور حمایت از فعالیت‌های اقتصادی و مرتبط با توزیع منابع اهمیت می‌دهد (صدر، ترجمه اسپهبدی، ۱۳۵۰: ۱۵۵).

بانک جهانی نیز حکمرانی را سنت‌ها و نهادهایی دانسته است که به وسیله آنها قدرت به منظور مصلحت عمومی در یک کشور اعمال می‌شود (میدری، ۱۳۸۳: ۱۷۳).

لذا هر سه رویکرد از ابعاد اجتماعی، سیاسی و اقتصادی به نقش و جایگاه نهادهای فعال در جهت تحقق اهداف عالی اقتصاد پرداخته و تمرکز خود را به این حوزه معطوف داشته است و به همین نسبت، نظام اقتصاد اسلامی نیز برای نقش و جایگاه نهادهای رسمی و غیر رسمی در جهت تحقق اهداف کلان اقتصاد اسلامی (عدالت و رشد) و هدف آرمانی (رفاه عمومی) اهمیت قائل است.

از نظر اقتصاد نهادگرا دولت با عنایت به کارکرد حقوقی عرفی در نظم خودانگیخته جامعه، پاسبان میراث فرهنگی و یک سازمان بزرگ فراهم‌کننده خدمات عمومی است که برای این منظور، به قواعد ابداعی و قوانین عمومی متوسل می‌شود (چاونس، ترجمه متوسلی، ۱۳۹۰: ۹۶).

اقتصاد اسلامی اهدافی از سیاست‌های مالی و پولی، را به طور جداگانه دنبال می‌کند. در سیاست‌های پولی اشتغال کامل، رفاه، رشد بهینه اقتصادی، عدالت اجتماعی و اقتصادی و توزیع عادلانه از درآمد و ثروت از اهداف اصلی است و نظیر چنین اهدافی برای سیاست‌های مالی نیز مطرح می‌شود. دولت نقش مهمی در اقتصاد «نظریه شهید صدر» دارد. حیطه اصلی دخالت دولت، منطقه‌الفراغ است. در این منطقه خلأ، حاکم به دلیل اینکه ولی امر است، به اقداماتی اقتصادی دست می‌زند تا «تأمین اجتماعی» و «توازن اجتماعی» را تحقق بخشد. هدف و فلسفه دخالت دولت، چنان که از کتاب اقتصادنا برمی‌آید، تضمین از بین بردن تفاوت‌ها و فاصله‌های عمیق اجتماعی است.

دخالتهای دولت موجب می‌شود تا تضادهای فاصله‌های اجتماعی به اندازه‌ای شدید نشود که موجب انحصار ثروت در دست اغنیا شود. منطقه‌الفراغ باید چنان منعطف باشد که اسلام، فرصت پاسخ‌گویی به نیازهای اجتماعی و حل مشکلات اقتصادی را در همه عصرها داشته باشد (صدر، ترجمه اسپهبدی، ۱۳۵۰: ۲۱۰).

رویگرد «حکمرانی خوب» نیز مشکل اصلی را نه در ابعاد دولت و میزان مداخله یا مداخله نکردن آن، بلکه در ساختار دولت نهفته می‌داند. دولت ضعیف و ناکارآمد، چه در اقتصاد مداخله کند چه نکند، مشکل زاست و اقتصاد نمی‌تواند بر چرخ توسعه بیفتد. یک حکومت توانمند با نهادهای دولتی شایسته و شفاف، پیوندی مستقیم با رشد درآمدها و افزایش دستاوردهای اجتماعی دارد. در کشورهایی که نهادهای دولتی، کارآمد و مبتنی بر شایسته‌سالاری هستند، قوانین و مقررات ساده و روشن‌اند، حاکمیت قانون به گونه‌ای منصفانه اعمال می‌شود، سیاست‌ها و چهارچوب‌های قانونی در تصرف گروه‌های ذی‌نفوذ نیست، جامعه مدنی و رسانه‌های گروهی صدای مستقلی دارند که پاسخ‌گویی دولت‌هایشان را افزایش می‌دهند (میدری، ۱۳۸۳: ۳۰۰).

رویگرد اصلی مکتب نهادگرایی تثبیت روند اصلاحات اجتماعی به منظور حل مشکلات اقتصادی جامعه و نیل به تغییرات اجتماعی است و وسیله تحقق این روند، دخالت دولتی از طریق تشکیل نهادهای مالی و اقتصادی کارآمد معرفی می‌شود. با مقایسه رویکرد این مکتب با مبانی اقتصاد اسلامی در می‌یابیم که در نظام اسلامی نیز نقش دولت در راستای کاهش فاصله و شکاف طبقاتی به عنوان تسهیل‌گر مورد توجه قرار گرفته و ارتباطی تنگاتنگ میان دولت و نهادها برای تحقق عدالت اجتماعی و بازتوزیع عادلانه درآمدها در نهایت، پیرایش جامعه اسلامی از چهره زشت فقر برقرار می‌سازد. از طرفی، رشد و پیشرفت اقتصادی بدون عدالت، در مبانی اقتصاد اسلامی مورد نکوهش واقع شده است و ملزومه اقتصاد مقاومتی رشد و پیشرفت به همراه عدالت و امنیت است. به عبارتی، اعتقاد بر این است که انجام دادن کارهای بزرگ اقتصادی بدون دخالت دولت میسر نیست و از سوی دیگر، دولت نیز باید برای حصول اطمینان از تخصیص بهینه منابع و توزیع عادلانه منابع طبیعی و ثروت و نیز جلوگیری از انحصار در اقتصاد مداخله‌ای سودمند، قوی و جامع داشته باشد.

به اعتقاد «کامونز»، هر شکل و مجمعی مانند دولت دارای «اشکال اقتدار»^۱ و نقش‌های خاص خود است که به طور خاص، به تدوین، تصویب و ضمانت اجرای

قواعد حاکم در سازمان می‌پردازد. این قواعد حاکم، اساساً با پیروی از روش حقوقی عرفی از راه‌گزینش ساختگی قواعد سازمان نیافته‌ای (نهادهای غیررسمی) به وجود می‌آیند و سپس به قواعد سازمان‌یافته (نهادهای رسمی) تبدیل می‌شوند. هر تشکلی باید قواعد کاری حاکم خاص خود را داشته باشد که در حکم قوانین آن است. این قواعد حاکم، از اقتدار، سنت، عادات، نوآوری‌ها، ایدئولوژی‌ها و غیره نشأت می‌گیرند. دولت باید پاسبان و حافظ میراث فرهنگی باشد. اما از سوی دیگر، خودش نوعی نظم سازمان‌یافته مبتنی بر قواعد مکمل و احکام داخلی است؛ به ویژه نقشی که به عنوان فراهم‌کننده خدمات عمومی معین دارد. دولت سازمانی در میان بسیاری از سازمانهای دیگر است (چاونس، ترجمه: متوسلی، ۱۳۹۰: ۷۴-۱۱۳)

لذا در چارچوب نظری پژوهش حاضر، نهادهای غیررسمی به عنوان شاکله اصلی و سنگ بنای اقتصاد مقاومتی در نظر گرفته می‌شود و نهادهای رسمی مانند: دولت و قانون اساسی بر روی شاکله اصلی، یعنی نهادهای غیررسمی قرار می‌گیرد.

البته رویکرد مکتب نهاد‌گرایی بیشتر بر هزینه - فایده اجتماعی متمرکز است، در حالی که در نظام اقتصاد اسلامی رویکرد جامع‌الاطراف مبتنی بر ملاحظه نفع فرد و اجتماع (هر دو) مورد نظر قرار گرفته، اگرچه برای منافع اجتماعی ارجحیت قائل است. از دیگر وجوه اشتراک بین رویکرد مکتب نهاد‌گرایی و نظام اقتصاد اسلامی آن است که مشروعیت حضور و نقش دولت تا زمانی است که از نهادها و پر کردن خلأهای نهادی حمایت به عمل آورد و در سایر موارد از حضور دولت در سازوکار بازار اجتناب به عمل آید. به عبارت دیگر، در رویکرد حکمرانی خوب کاهش نقش دولت در اقتصاد و افزایش قدرت بازار و در نتیجه، اقبال از آزادسازی تجاری، حقوق مالکیت و خصوصی‌سازی مورد توجه واقع شده است و از این حیث، با نظام اقتصاد اسلامی قرابت زیادی دارد. اما در برخورد پیامدهای این رویکرد، جایی که توزیع عادلانه ثروت به مخاطره بیفتد، نظام اقتصاد اسلامی به دنبال حمایت از نقش دولت [در پشتیبانی از] نهادهای دینی و تأسیسات فقهی به منظور تحقق عدالت اجتماعی است.

همچنین تأکید بر تجربه‌گرایی و توسل به اطلاعات تجربی و عمل‌گرایی به جای توجه صرف به ایده‌ها و نظریات انتزاعی، از جمله سایر وجوه اشتراک بین رویکرد مکتب نهاد‌گرایی و نظام اقتصاد اسلامی است که به دنبال طریقی عملی برای تنظیم حیات اقتصادی و حل مشکلات در راستای تحقق عدالت اجتماعی و برقراری توازن بین منافع فرد و اجتماع است.

شایان توجه است اصول اساسی مورد نظر اقتصاد اسلامی اعم از مالکیت دوگانه (فردی و جمعی)، آزادی اقتصاد و عدالت اجتماعی، در رویکرد حکمرانی خوب نیز مورد تأکید قرار گرفته است.

از دیدگاه اقتصاد نهادی جدید کارایی دو گونه است: کارایی تخصیصی و کارایی انطباقی. در اقتصاد اسلامی، نیز دو پایه اهمیت دارد: افزایش ثروت ملی و توزیع عادلانه، رفع محرومیت از درون جامعه اسلامی، که اولی شرط دومی است.

حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در جمع مردم رفسنجان در سال ۱۳۸۹ فرمودند: «در اسلام، عدالت مسأله بسیار مهمی است. ارزشی که از نظر اسلام به هیچ وجه و در هیچ شرایطی مورد مناقشه قرار نمی‌گیرد، «عدالت» است. عدالت، هدف پیغمبران است؛ هدف انقلاب اسلامی هم بوده است. در سایه عدالت، زندگی مردم می‌تواند با رفاه و توسعه مادی به سمت اهداف معنوی هم حرکت کند. امروز در دنیا، کشورهای توسعه‌یافته بسیارند، اما در آنها عدالت وجود ندارد، اینها الگوی نظام جمهوری اسلامی نیستند. الگوی نظام جمهوری اسلامی، الگوی اسلامی است؛ یعنی الگوی پیشرفت توسعه و رفاه، همراه با عدالت برادری محبت و عطفوت بین قشرها و پُر شدن شکاف بین فقیر و غنی در جامعه. پیشرفت جامعه به این شکل که بامعنویت همراه است، مورد نظر اسلام است.»

لذا حضرت امام خامنه‌ای نیز بر پیشرفت و عدالت، در مسیر رشد اقتصادی تأکید دارند و از طرفی، ثبات، رشد و عدالت از اصول اساسی اقتصاد در اصل سیزدهم قانون اساسی است. بنابراین، کارایی تخصیصی باید به سمت رشد، ثبات و عدالت، و کارایی انطباقی نیز به سمت تاب‌آوری اقتصاد حرکت کند. با توجه به موارد فوق، چارچوب نظری تحقیق ارائه می‌شود:

شکل ۳- چارچوب نظری برای طراحی الگوی کارایی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (منبع: تحقیق حاضر)

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از نوع کاربردی - توسعه‌ای است. «کاربردی» است، چون هدف اصلی آن طراحی یک الگوی اقتصاد مقاومتی است که با به کارگیری آن افزایش کارایی تخصیصی و انطباقی اقتصاد ملی را در کشور شاهد خواهیم بود؛ و «توسعه‌ای» است، چون نگرشی جدید به اقتصاد ملی از دیدگاه تاب‌آوری اقتصادی و بومی‌سازی نظریه‌های موجود دارد. در این تحقیق با استفاده از روش نظریه داده‌بنیاد مبتنی بر استقراء در زمینه اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران، الگویی بومی و برگرفته از سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری طراحی شده و سپس از طریق مصاحبه با شش تن از خبرگان و اشباع نظری حاصل در مقوله‌های احصاء‌شده، ضمن تأیید روایی و پایایی مقوله‌های فوق، به ارائه الگوی فوق پرداخته شده است. در بخش گردآوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و بررسی اسناد و مدارک برای تعیین مفهوم‌شناسی و شناخت مبانی نظری اقتصاد مقاومتی، و روش مصاحبه از طریق پرسش‌نامه‌های نیمه‌بسته و تا حدودی جهت‌دار استفاده شده است. برای کدگذاری باز از روش تحلیل اسنادی و در مرحله کدگذاری محوری و انتخابی از تست خیرگی استفاده شده است. از طرفی، در تحقیق حاضر، به دلیل حساسیت نظری و اشباع در مفاهیم احصاء‌شده، محقق اقدام به تمام خوانی تمام سیاست‌های ابلاغی از جانب مقام معظم رهبری از خرداد ۱۳۶۸ تا ۳۰ بهمن ۱۳۹۲ کرده است تا جایی که هیچ داده جدیدی اضافه نشد و به عبارتی، محقق به اشباع نظری دست یافت و از طرفی، روایی و پایایی آن نیز به حدی بود که با مصاحبه با چهار تن از خبرگان اقتصادی کشور تمامی مقوله‌های فوق مورد تأیید قرار گرفت و نیازی به ادامه مصاحبه‌های بیشتر به دلیل اشباع نظری محقق در مصاحبه‌ها به وجود نیامد که نشان از روایی و پایایی مناسب است. با توجه به اینکه این پژوهش به دنبال تعیین الگوی کارایی تخصیصی و انطباقی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران است و ادبیات خاصی نیز در این زمینه وجود ندارد، بایستی از روش نظریه‌مبنایی و از طریق مصاحبه‌های باز و بسته با خبرگان اقتصادی و نیز استفاده از تکنیک «گلوله برفی» به منظور اشباع نظری و تعیین الگوی مورد نظر اقدام کرد. لذا روش نمونه‌گیری هدفمند و تا حد اشباع نظری استفاده شده است. جامعه آماری در پژوهش حاضر عبارت‌اند از: خبرگان حوزه اقتصاد کلان که دارای تحصیلات دانشگاهی در رشته اقتصاد در مقطع دکتری بوده، از سوابق مدیریتی در سطوح راهبردی و در حوزه‌های سیاست‌گذاری‌های کلان، مشاوره و اجرا دست‌کم به مدت

پانزده سال برخوردار باشند. بدین ترتیب، تعداد شش نفر از خبرگان حوزه اقتصاد [برای اثبات] روایی و پایایی و اشباع نظری محققان این پژوهش مورد مراجعه قرار گرفتند. هدف از مصاحبه‌ها آشکار کردن جنبه‌هایی از تحقیق بود که اعضای محققان به آنها فکر نکرده یا ارتباط میان مفاهیم را به خوبی تشخیص نداده بودند یا اینکه ادبیات مناسبی از آن در دسترس نبوده است. روش مصاحبه نیز باز و بسته بود و سؤالات نه کاملاً باز و نه کاملاً بسته طراحی شده. از طرفی، چون از معیار اشباع نظری استفاده شده است، روند مصاحبه‌ها تا زمانی که اعضای محققان به اشباع کامل برسند و دیگر چیز جدیدی از مصاحبه‌ها به دست نیاید، ادامه پیدا می‌کند. ضمن آنکه در این روش هیچ محدودیتی برای اشباع محققان وجود ندارد و می‌توان از منابع و فنون گوناگون بهره برد. هم‌چنین در این پژوهش اعضای محققان در تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها دائماً اسناد بالادستی، به خصوص سیاست‌های کلی نظام را مورد بررسی قرار می‌دادند تا با سرعت و دقت بیشتری به اشباع نظری برسند. برخلاف تحقیقات کمی، در میان تحقیقات کیفی هیچ آزمون استاندارد برای روایی وجود ندارد و غالباً ماهیت تحقیق توسط خود محقق تعیین و مورد جرح و تعدیل قرار می‌گیرد. بنابراین، ماهیت مفهوم روایی در این تحقیق، به بازنمایی اعضای محققان و مصاحبه شوندگان، اهداف تحقق و مناسب بودن فرایندها مربوط می‌شود. با این حال، پس از طی فرایندهای مذکور جهت روایی پرسش مصاحبه‌ها آن را از طریق سه تن از خبرگان اقتصادی کشور مورد بررسی قرار دادیم و تأییدیه روایی مصاحبه‌ها دریافت شد. معیار پایایی در تحقیقات کیفی به تفسیر موضوع مورد مطالعه می‌پردازد. پایایی در روش کیفی با حساسیت نظریه محقق گره خورده است و در آن، اثبات‌پذیری، بخشی از فرایند تحقیق است و حساسیت نظری محقق را قادر می‌سازد تا الگویی ارائه دهد که از نظر مفهومی غنی و از انسجام مناسبی برخوردار باشد. حساسیت نظری، به کیفیت شخصی محقق بستگی دارد و نشانگر آگاهی از ظرافت‌ها و معنای داده‌هاست. این امر به تجربیات و مطالعات قبلی او بستگی دارد و می‌تواند در طول روند تحقیق به جود آید و رشد کند. حساسیت نظری به این خصوصیات اطلاق می‌شود: بصیرت، مهارت، در معنی‌دار کردن داده‌ها، استعداد درک و قدرت تجزیه عناصر مربوط از عناصر نامربوط؛ همه اینها در معنا و در سطح مفهومی صورت می‌گیرد و نه در سطح واقعیت‌های ملموس. از طرفی، انسجام روش که هم‌سویی بین سؤال و طرح تحقیق است نیز باید مورد بررسی قرار گیرد. باید از خبرگانی استفاده کرد که در بالاترین سطح دانش در مورد موضوع

تحقیق قرار دارند. تعامل مقابل بین آنچه که دانسته می‌شود و آنچه باید دانسته شود نیز باید در پایایی مورد بررسی قرار گیرد. تعامل، رفت و برگشت بین داده‌ها و تحلیل آن، دستیابی به روایی و پایایی است. بایستی اشاره کرد که در تحقیق حاضر هر چهار موضوع فوق تأمین شده است.

نظریه مبنایی

رویه نظریه مبنایی که از متغیرها و داده‌های کیفی بهره می‌گیرد، یک سلسله رویه‌های نظام‌مند است تا نظریه‌ای مبتنی بر استقراء درباره پدیده‌ای ایجاد کند. هدف نظریه مبنایی، گسترش نظریه است و نه توصیف صرف پدیده. مفاهیم، پایه‌های اساسی در نظریه مبنایی هستند. آزمون بخش مهم و لاینفک نظریه مبنایی است. گرچه آزمون، به معنای آماری آن نیست، اما همیشه فرضیه‌ها در مقابله با واقعیت‌ها (داده‌ها) سنجیده می‌شوند. در نظریه مبنایی از حوادث و وقایعی نمونه‌گیری می‌شود به ظاهر نشانگر مفاهیمی هستند که رابطه نظری دارند افراد، مکان‌ها و اسناد ابزاری هستند که می‌توان از آنها داده‌ها را کسب کرد. نمونه‌گیری تا رسیدن به اشباع نظری ادامه می‌یابد. در نظریه مبنایی عبارت است از: فرایند ساخت یک نظریه مستند و مدون، از طریق گردآوری سازمان‌یافته داده‌ها و تحیل استقرایی مجموعه داده‌های گردآوری شده، به منظور پاسخ‌گویی به پرسش‌های نوین در زمینه‌هایی که فاقد مبانی نظری کافی برای تدوین هرگونه فرضیه و آزمون آن هستند» (منصوریان، ۱۳۸۵: ۵). پاول می‌گوید: نظریه مبنایی روشی است که نظریه‌ها، مفاهیم، فرضیه‌ها و قضایا را طی یک فرایند منظم، به جای استنتاج از پیش‌فرض‌های قبلی و سایر پژوهش‌ها یا چارچوب‌های نظری موجود به طور مستقیم از داده‌ها کشف می‌کند (پاول، ۱۹۹۹: ۶۷). نظریه مبنایی یک روش پژوهش استقرایی و اکتشافی است که به پژوهشگران در حوزه‌های گوناگون امکان می‌دهد تا به جای اتکا به نظریه‌های موجود و از پیش تعریف‌شده، خود به تدوین نظریه اقدام کنند. در نظریه مبنایی، کار گردآوری داده تا زمانی ادامه می‌یابد که پژوهشگر اطمینان حاصل کند که ادامه گردآوری چیز تازه‌ای به دانسته‌های او نمی‌افزاید. بنابراین، پژوهشگر ناگزیر است گردآوری را تا رسیدن به «نقطه اشباع»^۱ ادامه دهد. یکی از نشانه‌های نقطه اشباع، روبه‌رو شدن با داده‌های تکراری است (سوسا ۲۰۰۶: ۳۲۴).

از آنجا که قصد این پژوهش این است که بر علم و ادبیات موجود افزوده شود، لذا پژوهشگر با بهره‌گیری از نظریه مبنایی و کدگذاری باز، محوری و انتخابی سیاست‌های ابلاغی ولایت فقیه و با انجام دادن مصاحبه‌های بسته و باز با خبرگان اقتصادی کشور به دنبال ارائه الگوی کارایی تخصیصی و انطباقی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران است. برای کدگذاری باز^۱، از «روش تحلیل اسنادی»^۲ در مرحله کدگذاری محوری^۳، برای دسته‌بندی عوامل و کشف روابط بین ابعاد و مؤلفه‌ها، از «تست خبرگی»، و برای انجام دادن مرحله کدگذاری انتخابی^۴ از «روش چندرایی»^۵ استفاده شده است.

مراحل انجام دادن تحقیق

کدگذاری باز، محوری و انتخابی

در مرحله کدگذاری باز کدها، مفاهیم و مقوله‌ها شمارش می‌شود. کد واحد خرد تحلیل است که بر پایه آن مفهوم‌سازی داده‌ها شکل می‌گیرد. در اجرای این مرحله، سیاست‌های ابلاغی در جدولی نوشته شده و برای هر یک از آنها عنوان مناسبی در راستای تحقق اهداف اساسی اقتصاد ملی و متناسب با چارچوب نظری تحقیق حاضر برگزیده شده است. جدول ۱ نمونه‌ای از نحوه کدگذاری تحقیق حاضر است.

جدول ۱- مثالی از کدگذاری تحقیق حاضر

مرجع	نشانگر	کد	متن سیاست
بند ۲۳ سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ابلاغی توسط رهبر معظم انقلاب اسلامی (۱۳۹۲/۱۱/۲۹)	۹۲۱۱۲۹۳	توسعه و حمایت از کارآفرینی	تأمین شرایط و فعال‌سازی کلیه امکانات، منابع مالی و سرمایه‌های انسانی و علمی کشور به منظور توسعه کارآفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی با تسهیل و تشویق همکاری‌های جمعی و تأکید بر ارتقای درآمد و نقش طبقات کم‌درآمد و متوسط.
	۹۲۱۱۲۹۴	مردمی کردن اقتصاد	

منبع: تحقیق حاضر، ۱۳۹۳

در این جدول هر کد از یک گزاره منتخب از یک متن اصلی از سیاست‌های ابلاغی به دست آمده است. علامت نشانگر مندرج در جدول نیز آدرس سیاست ابلاغی است.

1. Open Coding
2. Content Analysis
3. Axial Coding
4. Selective Coding
5. Multivoting

چند کد مشترک تشکیل یک مفهوم را می‌دهد. وظیفه مفاهیم در نظریه داده‌بنیاد، ارائه جزئیات بیشتری در مورد هر مقوله است. مفاهیم مشترک تشکیل یک مقوله می‌دهد. مقوله‌ها در مقایسه با مفاهیم، انتزاعی‌ترند و سطح بالاتری را نشان می‌دهند و شالوده الگو و نظریه را به صورت یک پارچه ایجاد می‌کنند. در همین مثال مردمی کردن اقتصاد (۷کد)، ساماندهی اطلاعات اقتصادی (۶کد)، رفع تبعیض بخش دولتی و غیردولتی (۶کد)، تسهیل قوانین و مقررات (۱۰کد) و فعال کردن بورس در جذب سرمایه (۶کد) به این دلیل که باعث افزایش توان بخش خصوصی می‌شود، به عنوان مقوله محوری «توانمندسازی بخش خصوصی» نام‌گذاری شده است. لازم به ذکر است کدها به منظور تحقق اهداف اساسی اقتصاد ملی در یک گروه قرار گرفته‌اند و از طرفی، عناوین نیز تا حد زیادی با عناوین به کاررفته در سیاست‌های ابلاغی هماهنگ هستند. در تحقیق حاضر، ۸۵۱ کد تشکیل ۱۸۵ مفهوم و ۱۷ مقوله محوری را داده است. کدها و مفاهیم از سیاست‌های ابلاغی و مقوله‌های محوری در یک مسیر رفت و برگشتی میان محققان و سه تن از خبرگان اقتصادی تعیین شده است. جدول ۲ عنوان مقوله‌های محوری را ارائه می‌دهد:

جدول ۲ - مقوله‌های محوری تحقیق

ردیف	مقوله	ردیف	مقوله
۱	تقویت رقابت‌پذیری	۱۰	گسترش تأمین اجتماعی
۲	توسعه اقتصاد دانش‌بنیان	۱۱	تورم‌زدایی و تقویت پول ملی
۳	حمایت از تولید ملی	۱۲	کاهش بیکاری و توسعه اشتغال
۴	تقویت نهاد بازار	۱۳	ثبات اقتصادی
۵	توانمندسازی بخش خصوصی	۱۴	اصلاح الگوی مصرف
۶	توسعه صادرات	۱۵	تعدیل اندازه دولت
۷	پیشرفت پایدار	۱۶	کاهش وابستگی به نفت
۸	عدالت اجتماعی	۱۷	خوداتکایی استراتژیک
۹	محرومیت‌زدایی		

منبع: تحقیق حاضر، ۱۳۹۳

۱۸۵ مفهوم احصاشده از نظر بازه زمانی تأثیر گذاری بر اقتصاد، دارای ماهیت متفاوتی هستند و می‌توان آن‌را به سه دوره زمانی کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت تقسیم‌بندی کرد. لذا مقوله‌های محوری جدول ۲ از تعدادی مفاهیم کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت تشکیل شده‌اند؛ زیرا هر کدام از آنها اثر خود را در بازه زمانی مشخصی نشان می‌دهند. پس از جرح و تعدیل فراوان میان محققان پژوهش حاضر،

مفاهیم کوتاه‌مدت را مفاهیمی در نظر گرفتیم که باعث ترمیم و بهبود آسیب‌هایی از اقتصاد ملی می‌شوند که قابلیت رفع چالش به وجود آمده بر اثر تکانه‌های وارد شده به اقتصاد در کوتاه مدت (۱ تا ۲ سال) را داشته باشند. لذا مقوله‌هایی که از این مفاهیم تشکیل شده است را مقوله‌های انتخابی با عنوان مقوله‌های کارایی تخصیصی و انطباقی ترمیم و بهبوددهنده اقتصاد مقاومتی انتخاب کردیم. مفاهیم میان‌مدت را مفاهیمی در نظر گرفتیم که باعث افزایش ظرفیت اقتصاد ملی برای مقابله با چالش‌های که قابل رفع در میان‌مدت (۳ تا ۵ سال) می‌شود. لذا برای مقوله‌هایی که از این مفاهیم تشکیل شده است، عنوان «مقوله‌های کارایی تخصیصی و انطباقی ظرفیت‌ساز اقتصاد مقاومتی» انتخاب کردیم. در تعریف ما، مفاهیم بلندمدت باعث افزایش مقاومت اقتصاد ملی برای مقابله با آسیب‌هایی از اقتصاد می‌شود که به زمان زیادی برای رفع آن نیاز است. لذا مقوله‌هایی که از این مفاهیم تشکیل شده است را مقوله‌های انتخابی با عنوان مقوله‌های کارایی تخصیصی و انطباقی مقاوم‌ساز اقتصاد مقاومتی انتخاب کردیم. در جدول های ۳، ۴ و ۵ مقوله‌های انتخابی تحقیق حاضر براساس بازه زمانی تأثیرگذاری ارائه شده است. برای مثال، مقوله «تقویت نهاد بازار» «با مفاهیم» شفاف‌سازی اطلاعات بازار (۵کد)، تعامل دولت و اصناف (۳کد)، حمایت از تحقیق و توسعه (۴کد)، نظارت کارآمد بر بازار (۵کد)». ترمیم‌کننده اقتصاد مقاومتی در راستای تقویت نهاد بازار در کوتاه‌مدت هستند و قابلیت ترمیم و بهبود اقتصاد ملی را در طول ۱ تا ۲ سال دارند، لذا به عنوان مؤلفه محوری تقویت نهاد بازار در مؤلفه انتخابی ترمیم و بهبوددهنده اقتصاد مقاومتی در نظر گرفته شده است. همین مؤلفه با مفاهیم «نهادسازی برای بازار (۱کد)، شفافیت حقوق مالکیت (۳کد)، ارتقای کارایی و سلامت بازار مالی (۵کد) و گسترش دامنه بازارهای خارجی (۲کد)، به دلیل زمانبر (۵ تا ۱۰ سال) بودن آنها برای تحققشان به عنوان مؤلفه محوری تقویت نهاد بازار در مؤلفه انتخابی مقاوم‌ساز اقتصاد مقاومتی در نظر گرفته شده است.

جدول ۳- مفاهیم و مقوله‌های کارایی تخصیصی و انطباقی مرتبط با مفاهیم ترمیم و بهبود دهنده

اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران

ردیف	مفاهیم	مقوله محوری	ردیف	مفاهیم	مقوله محوری
۱	شفاف‌سازی آمار و اطلاعات (دک۶)	تقویت رقابت پذیری	۱۷	حمایت از نوسازی صنعتی (دک۷)	توانمندسازی بخش خصوصی
۲	شفاف‌سازی تسهیلات (دک۳)		۱۸	دیپلماسی فعال اقتصادی (دک۲)	
۳	حمایت از کارآفرینی و نوآوری فنی (دک۲)		۱۹	گسترش دامنه بازار (دک۳)	
۴	حمایت از تحقیق و توسعه (دک۴)		۲۰	حمایت از بیمه‌های تخصصی (دک۳)	
۵	ترویج مدیریت دانش (دک۲)	توسعه اقتصاد دانش بنیان	۲۱	دیپلماسی فعال اقتصادی (دک۲)	توسعه صادرات
۶	حمایت از نوآوری اقتصادی و فنی (دک۴)		۲۲	مدیریت واردات (دک۷)	
۷	حمایت‌های هدفمند از نخبگان علمی (دک۳)		۲۳	مقررات‌زدایی (دک۷)	
۸	حمایت از کارآفرینی (دک۳)	حمایت از تولید ملی	۲۴	تعامل دانشگاه و صنعت (دک۴)	
۹	ترویج مصرف تولیدات ملی (دک۳)		۲۵	تشویق صادرات (دک۵)	
۱۰	کنترل قاچاق کالا (دک۲)	حمایت از افزایش کیفیت	۲۶	نظارت زیست‌محیطی (دک۵)	پیشرفت پایدار
۱۱	حمایت از کیفیت افزایی (دک۱۴)		۲۷	برخورد با مفاسد اقتصادی (دک۱۳)	
۱۲	حمایت از نوسازی فنی (دک۷)		تقویت نهاد بازار	۲۸	قاطعیت مالیاتی (دک۳)
۱۳	شفاف‌سازی اطلاعات بازار (دک۵)	۲۹		اثربخشی نظارتی (دک۱۶)	
۱۴	تعامل دولت واصناف (دک۳)	حمایت از تحقیق و توسعه (دک۴)	۳۰	شفاف‌سازی مقررات اقتصادی (دک۳)	
۱۵	حمایت از تحقیق و توسعه (دک۴)		۳۱	حمایت بیمه‌ای از نیازمندان (دک۴)	محرومیت‌زدایی
۱۶	نظارت کارآمد بر بازار (دک۵)		۳۲	ارتقای سهم نیازمندان از یارانه‌ها (دک۵)	

ردیف	مفاهیم	مقوله محوری	ردیف	مفاهیم	مقوله محوری
۳۳	حمایت از بیماران نیازمند(۴کد)	گسترش تأمین اجتماعی	۴۵	مدیریت واردات (۷کد)	اصلاح الگوی مصرف
۳۴	توزیع مجدد درآمدها(۳کد)		۴۶	کارایی بیمه‌های درمانی(۲کد)	
۳۵	نظارت اثربخش بر قیمت‌ها (۳کد)		۴۷	تسهیل نظارت مردمی (۳کد)	تعدیل اندازه دولت
۳۶	برخورد اثربخش با گران‌فروشی(۴کد)	تورم زدایی و تقویت پول ملی	۴۸	شفافیت اطلاعات مالیاتی(۴کد)	
۳۷	تشویق پس‌انداز مالی(۲کد)		۴۹	تمرکززدایی استانی(۳کد)	
۳۸	ساماندهی اشتغال(۵کد)	کاهش بیکاری و توسعه اشتغال	۵۰	کارآمدی قضایی(۲کد)	کاهش وابستگی به نفت
۳۹	حمایت از کارآفرینی(۳کد)		۵۱	برخورد با تخلفات مالیاتی(۳کد)	
۴۰	حمایت از تعاونی ها(۱۴کد)		۵۲	تشویق خوداظهاری مالیاتی(۲کد)	
۴۱	ارتقای ریسک قاچاق (۳کد)	ثبات اقتصادی	۵۳	ساماندهی بازار داخلی(۴کد)	خوداتکایی استراتژیک
۴۲	بازرسی و نظارت کارآمد(۱۶کد)		۵۴	اصلاح ساختار تعرفه (۳کد)	
۴۳	مبارزه با قاچاق (۵کد)	اصلاح الگوی مصرف	۵۵	مدیریت واردات(۷کد)	
۴۴	شاخص‌سازی مصرف بهینه(۱۱کد)				
<p>۴مقوله کارایی تخصیصی و انطباقی مرتبط با مقوله ترمیم و بهبود دهنده اقتصاد مقاومتی از ۵۵ مفهوم از ۲۷۲کد شامل: مقوله رشد اقتصادی ردیف‌های ۱ تا ۲۷، مقوله عدالت اقتصادی از ردیف‌های ۲۸ تا ۳۴، مقوله ثبات و امنیت اقتصادی از ردیف‌های ۳۵ تا ۴۶ و مقوله تاب‌آوری اقتصادی از ردیف‌های ۴۳ تا ۵۵</p>					

منبع: تحقیق حاضر، ۱۳۹۳

جدول ۴- مفاهیم و مقوله‌های محوری کارایی تخصیصی و انطباقی مرتبط با مفاهیم ظرفیت‌ساز

اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران

ردیف	مفاهیم	مقوله محوری	ردیف	مفاهیم	مقوله محوری
۱	خصوصی‌سازی رقابتی (۷کد)	تقویت رقابت‌پذیری	۱۸	مردمی کردن اقتصاد با اصل (۷کد)۴۴	توانمندسازی بخش خصوصی
۲	توسعه فناوری اطلاعات (۳کد)		۱۹	ساماندهی اطلاعات اقتصادی (۶کد)	
۳	مقررات زدایی (۷کد)		۲۰	رفع تبعیض بخش دولتی و غیر دولتی (۶کد)	
۴	ارتقای کارایی بازارهای مالی (۵کد)		۲۱	تسهیل قوانین و مقررات (۱۰کد)	
۵	توسعه اقتصاد پژوهش محور (۴کد)		۲۲	فعال کردن بورس در جذب سرمایه (۶کد)	
۶	توسعه فناوری اطلاعات (۳کد)	دانش‌بنیان	۲۳	تولید صادرات محور (۲کد)	توسعه صادرات
۷	تعامل مؤثر دانشگاه و صنعت (۴کد)		۲۴	ارتقای رقابت‌پذیری تجاری (۳کد)	
۸	ارتقای کیفی نظام آموزشی (۴کد)		۲۵	توسعه و ارتقای استانداردهای تجاری (۲کد)	
۹	ارتقای فرهنگ مالیاتی (۳کد)		۲۶	گسترش همکاری منطقه ای (۲کد)	
۱۰	اصلاحات تعرفه‌ای (۳کد)	حمایت از تولید ملی	۲۷	محرومیت زدایی (۹کد)	پیشرفت پایدار
۱۱	اصلاح ساختار نظام بانکی (۵کد)		۲۸	توسعه پایدار روستاها (۴کد)	
۱۲	فرهنگ‌سازی تولید (۴کد)		۲۹	شفافیت مالیاتی (۴کد)	عدالت اجتماعی
۱۳	ارتقای کارآمدی مالیاتی (۲کد)	۳۰	عدالت مالیاتی (۴کد)		
۱۴	رانت‌زدایی (۲کد)	۳۱	کارآمدی خدمات عمومی (۳کد)		
۱۵	اصلاح نظام ارزی (۳کد)	تقویت نهاد بازار	۳۲	مشارکت اجتماعی در نظام ملی سلامت (۳کد)	گسترش تأمین اجتماعی
۱۶	نظام جامع اطلاعات بازار (۴کد)		۳۳	بیمه فراگیر و کارآمد (۳کد)	
۱۷	توسعه بیمه‌های تخصصی (۳کد)		۳۴	فعال‌سازی نهادهای خیریه اجتماعی (۳کد)	

ردیف	مفاهیم	مقوله محوری	ردیف	مفاهیم	مقوله محوری
۳۵	محرومیت‌زدایی مردم نهاد(۲کد)	اصلاح الگوی مصرف	۵۱	ساماندهی واردات(۶کد)	اصلاح الگوی مصرف
۳۶	ارتقای مشارکت اقتصادی محرومان(۳کد)		۵۲	ارتقای مشارکت اقتصادی مردم(۷کد)	
۳۷	کنترل نقدینگی(۲کد)		۵۳	اصلاح نظام سلامت (۱کد)	
۳۸	کنترل انتظارات تورمی(۲کد)		۵۴	بهبود مدیریت منابع ملی (۸کد)	
۳۹	مدیریت نرخ ارز(۲کد)		۵۵	اصلاح فرهنگ مصرف(۱۷کد)	
۴۰	توسعه صنایع روستایی(۴کد)		۵۶	اصلاح الگوی تغذیه(۱کد)	
۴۱	توانمندسازی نیروی کار(۳کد)	کاهش بیکاری و توسعه اشتغال	۵۷	ارتقای اثربخشی نظارتی(۱۶کد)	اصلاح الگوی تغذیه(۱کد)
۴۲	آمایش اقتصادی اشتغال(۱۰کد)		۵۸	بودجه‌ریزی غیرمتمرکز(۴کد)	
۴۳	ساماندهی واردات(۶کد)		۵۹	فعال سازی تعاونی ها در خدمات عمومی(۳کد)	
۴۴	بازتعریف مناطق آزاد (۲کد)		۶۰	برون سپاری و کاهش تصدیگری(۷کد)	
۴۵	ساماندهی نظام ارزی(۲کد)		۶۱	یکپارچگی قوانین و مقررات(۶کد)	
۴۶	توسعه بیمه‌های اقتصادی(۲کد)	ثبات اقتصادی	۶۲	انضباط مالی (۳کد)	کاهش وابستگی به نفت
۴۷	کشاورزی صنعتی(۱کد)		۶۳	کارایی و اثربخشی مالیاتی(۳کد)	
۴۸	هدفمندی یارانه‌ها(۷کد)		۶۴	جایگزینی مالیات با نفت(۳کد)	
۴۹	فعال سازی تعاونی‌ها در خوداتکایی(۳کد)				
۵۰	محوریت خوداتکایی در تحقیق و توسعه(۴کد)				
<p>۴ مقوله کارایی تخصیصی و انطباقی مرتبط با مقوله ظرفیت‌ساز اقتصاد مقاومتی از ۶۴ مفهوم از ۲۸۴ کد شامل: مقوله رشد اقتصادی ردیف‌های ۱ تا ۲۸، مقوله عدالت اقتصادی از ردیف‌های ۲۹ تا ۳۶، مقوله ثبات و امنیت اقتصادی از ردیف‌های ۳۷ تا ۴۶ و مقوله تاب‌آوری اقتصادی از ردیف‌های ۴۷ تا ۶۴</p>					

جدول ۵- مفاهیم و مقوله‌های محوری کارایی تخصیصی و انطباقی مرتبط با مفاهیم مقاوم‌ساز

اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران

ردیف	مفاهیم	مقوله محوری	ردیف	مفاهیم	مقوله محوری
۱	توسعه فن بازار(۳کد)	تقویت	۱۸	نهادسازی برای بازار(۱کد)	تقویت نهاد بازار
۲	انحصارزدایی(۱۲کد)	رقابت پذیری	۱۹	شفافیت حقوق مالکیت(۳کد)	
۳	گسترش دامنه بازار(۳کد)		۲۰	ارتقای کارایی و سلامت بازار مالی(۵کد)	
۴	توسعه نوآوری فنی(۲کد)	توسعه اقتصاد	۲۱	گسترش دامنه بازارهای خارجی(۲کد)	
۵	توسعه فن بازار(۳کد)	دانش بنیان	۲۲	خلق مزیت‌های جدید(۴کد)	توسعه صادرات
۶	توسعه صادرات دانش محور(۳کد)		۲۳	صادرات دانش محور(۳کد) ✓	
۷	تجاری‌سازی تولیدات(۳کد)	حمایت از تولید ملی	۲۴	توسعه صادرات مجدد(۲کد)	
۸	اصلاح الگوی مصرف انرژی(۱۰کد)		۲۵	جلوگیری از خام فروشی(۱کد)	
۹	توسعه کمی و کیفی بازارهای مالی(سرمایه، پول و بیمه)(۸کد)		۲۶	تبدیل نفت به سرمایه(۲کد)	پیشرفت پایدار
۱۰	بهبود فضای کسب و کار(۸کد)		۲۷	ارتقای سلامت اقتصادی(۴کد)	
۱۱	اجرای کامل اصل ۴۴(۱۳کد)	توانمندسازی	۲۸	امحای اقتصاد غیررسمی(۴کد)	
۱۲	بهبود فضای کسب و کار(۸کد)	بخش خصوصی	۲۹	اشتغال پایدار در مناطق محروم(۶کد)	عدالت اجتماعی
۱۳	اقتصاد دانش بنیان(۳کد)		۳۰	عدالت عمرانی(۴کد)	
۱۴	تقویت خوداتکایی(۴کد)		۳۱	امحای اقتصاد غیر رسمی(۳کد)	
۱۵	نوسازی بنگاه‌داری(۶کد)		۳۲	مفاسد اقتصادی زنجایی(۱۳کد)	
۱۶	رشد فن بازار(۳کد)		۳۳	اشتغال پایدار در مناطق محروم(۶کد)	محرومیت زدایی
۱۷	توسعه تجاری(۵کد)		۳۴	ارتقای خدمات حمایتی(۷کد)	

ردیف	مفاهیم	مقوله محوری	ردیف	مفاهیم	مقوله محوری
۳۵	ارتقای شاخص‌های سلامت(اکد)	تعدیل اندازه دولت	۵۱	ارتقای کارآمدی دولت (اکد۱۳)	تعدیل اندازه دولت
۳۶	توسعه بیمه‌های سلامت(اکد)		۵۲	چابک سازی دولت (اکد۱۰)	
۳۷	نظام بیمه رقابتی(اکد۳)		۵۳	تغییر نگاه به نفت(اکد۳)	
۳۸	اجرای نظام ملی سلامت(اکد)		۵۴	اجرای بودجه‌ریزی عملیاتی(اکد۸)	
۳۹	پایدارسازی بورس(اکد۳)	کاهش وابستگی به نفت	۵۵	بودجه جاری بدون نفت(اکد۳)	کاهش وابستگی به نفت
۴۰	ارتقای اثربخشی هزینه‌های عمومی(اکد)		۵۶	گسترش فرهنگ مالیاتی(اکد۳)	
۴۱	توسعه بخش تعاون(اکد۱۴)	کاهش بیکاری و توسعه اشتغال	۵۷	توانمندسازی نهادهای مالیاتی(اکد۳)	کاهش بیکاری و توسعه اشتغال
۴۲	اقتصاد مردم پایه (اکد۷)		۵۸	بستر سازی مدیریت مالی(اکد۳)	
۴۳	ترویج فرهنگ کار(اکد۱۱)	ثبات اقتصادی	۵۹	تأمین امنیت غذایی(اکد)	ثبات اقتصادی
۴۴	پول شویی زدایی(اکد)		۶۰	قطع وابستگی الگوی تولید به نهاده خارجی(اکد)	
۴۵	ثبات سیاست‌گذاری اقتصادی(اکد۲)		۶۱	توسعه روستایی و گسترش صنایع تبدیلی(اکد۵)	
۴۶	ارتقای امنیت سرمایه‌گذاری(اکد۴)		۶۲	اصلاح نظام قیمت‌گذاری کشاورزی(اکد)	
۴۷	اصلاح نظام تعرفه(اکد۳)		۶۳	نوین‌سازی نظام تولید کشاورزی(اکد۲)	
۴۸	نهادینه‌سازی کار (اکد۷)		۶۴	گسترش دامنه بازارهای تجاری(اکد۳)	
۴۹	دولت الکترونیک (اکد)		۶۵	خودکفایی در محصولات اساسی(اکد۲)	
۵۰	ارتقای بهره‌وری انرژی(اکد۱۰)		۶۶	کاهش تمرکز تجارت خارجی(اکد)	
<p>۴ مقوله کارایی تخصیصی و انطباقی مرتبط با مقوله ظرفیت‌ساز اقتصاد مقاومتی از ۶۴ مفهوم از ۲۸۴۴ کد شامل: مقوله رشد اقتصادی ردیفهای ۱ تا ۲۸، مقوله عدالت اقتصادی از ردیفهای ۲۹ تا ۳۶، مقوله ثبات و امنیت اقتصادی از ردیفهای ۳۷ تا ۴۶ و مقوله تاب‌آوری اقتصادی از ردیفهای ۴۷ تا ۶۴</p>					

آزمایش خبرگی

در این مرحله برای اینکه به صحت و سقم مقوله‌های انتخاب‌شده و تعیین ارتباط آن با کارایی تخصیصی و انطباقی اقتصاد و همین‌طور ارتباط میان آنها با اهداف اساسی اقتصاد مقاومتی (رشد، ثبات، عدالت و تاب‌آوری) که در چارچوب نظری تحقیق به آن پرداختیم، دست یابیم، با استفاده از مصاحبه عمیق، ارتباط میان مقوله‌های محوری با کارایی تخصیصی و انطباقی اقتصاد و همین‌طور اهداف اساسی اقتصاد مقاومتی را با استفاده از تکنیک گلوله برفی تا حد اشباع نظری تعیین کرده‌ایم. در مصاحبه با سومین خبره اقتصادی به اشباع کامل دست یافتیم که نشان از روایی و پایایی مناسب تحقیق حاضر دارد. جدول ۶ ارتباط میان مقوله‌های محوری با کارایی تخصیصی، انطباقی و اهداف اساسی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران را پس از مصاحبه با چهار تن از خبرگان، و سرانجام اشباع محققان مقاله را نشان می‌دهد.

جدول ۶- ارتباط میان مقوله‌های محوری با کارایی تخصیصی، انطباقی و اهداف اساسی اقتصاد مقاومتی

مؤلفه‌های محوری	ارتباط با کارایی		تأثیر گذاری در اهداف اساسی اقتصاد		
	انطباقی	تخصیصی	رشد	ثبات	عدالت
تقویت رقابت پذیری			*		
توسعه اقتصاد دانش بنیان		*	*		
حمایت از تولید ملی		*	*		
تقویت نهاد بازار		*	*		
توانمندسازی بخش خصوصی		*	*		
توسعه صادرات		*	*		
پیشرفت پایدار		*	*		
عدالت اجتماعی		*			*
محرومیت زدایی		*			*
گسترش تأمین اجتماعی		*			*
نورم زدایی و تقویت پول ملی		*		*	
کاهش بیکاری و توسعه اشتغال		*		*	
ثبات اقتصادی		*		*	
اصلاح الگوی مصرف	*				*
تعدیل اندازه دولت	*				*
کاهش وابستگی به نفت	*				*
خوداتکایی استراتژیک	*				*

تجزیه و تحلیل داده‌ها

چارچوب نظری تحقیق این انتظار را به وجود آورد که کارایی تخصیصی اقتصاد مقاومتی با رشد، ثبات و عدالت اقتصادی و کارایی انطباقی با تاب‌آوری اقتصاد در ارتباط باشد. این موضوع هم توسط مصاحبه‌ها و هم با استفاده از کدگذاری سیاست‌های کلی ابلاغی به اثبات رسید. از طرفی، سیاست‌های کلی ابلاغی نیز حاوی تعدادی مفاهیم و مقوله‌هایی بودند که باعث تقویت کارایی تخصیصی می‌شدند و تعدادی بر کارایی انطباقی تأثیر مثبت داشتند که در متون بالا به آن پرداخته شد. جدول ۷ میزان کمی این تأثیر گذاری را نشان می‌دهد.

کارایی تخصیصی با ۱۳ مقوله محوری و ۶۱۶ مفهوم که ۷۲ درصد از مجموع مفاهیم را به خود اختصاص داده است، نشان از ارزش کارایی تخصیصی در سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری دارد و رشد اقتصادی با ۷ مقوله محوری و ۳۸۰ مفهوم (۴۴/۴۴٪) نشان‌دهنده این است که بالاترین اهمیت را در سیاست‌های ابلاغی و در نتیجه، اهداف اقتصاد ملی دارد. در این میان «توانمندسازی بخش خصوصی، حمایت از تولید ملی، عدالت اجتماعی، کاهش بیکاری و توسعه اشتغال» با مجموع ۴۸/۳۷ درصد بیشترین سهم را در تحقق کارایی تخصیصی به خود اختصاص داده‌اند. «اصلاح الگوی مصرف و تعدیل اندازه دولت» نیز با مجموع ۶۹/۴۵ درصد بیشترین سهم را در تحقق کارایی انطباقی و تاب‌آوری اقتصاد به خود اختصاص داده‌اند. بدین ترتیب، «توانمندسازی بخش خصوصی و حمایت از تولید ملی» بیشترین سهم را در افزایش رشد اقتصادی، «عدالت اجتماعی» بیشترین سهم را در عدالت اقتصادی، «کاهش بیکاری و توسعه اشتغال» بیشترین سهم را در ثبات و امنیت اقتصادی و «اصلاح الگوی مصرف و تعدیل اندازه دولت» بیشترین سهم را در تاب‌آوری اقتصاد از منظر سیاست‌های کلی ابلاغی به خود اختصاص داده‌اند. جدول ۸ نسبت بیشترین تأثیرگذاری هر کدام از مفاهیم و مؤلفه‌های محوری و انتخابی را در کارایی تخصیصی و انطباقی نشان می‌دهد.

جدول ۷- تعداد و نسبت مفاهیم و مقوله‌ها

نسبت (%)	تعداد مفاهیم			مقوله‌های محوری	هدف‌ها	کارایی
	مقاوم	ظرفیت	ترمیم			
۶/۴۳	۱۸	۲۲	۱۵	تقویت رقابت‌پذیری	رشد	تخصیصی
۳/۷۴	۸	۱۵	۹	توسعه اقتصاد دانش‌بنیان		
۸/۸۸	۲۹	۱۸	۲۹	حمایت از تولید ملی		
۴/۶۷	۱۱	۱۲	۱۷	تقویت نهاد بازار		
۱۰/۷۶	۴۲	۳۵	۱۵	توانمندسازی بخش خصوصی		
۵/۱۵	۱۰	۹	۲۵	توسعه صادرات		
۴/۷۹	۱۰	۱۳	۱۸	پیشرفت پایدار	عدالت	
۶/۹	۲۶	۱۱	۲۲	عدالت اجتماعی		
۳/۱۶	۱۳	۵	۹	محرومیت‌زدایی		
۲/۵۷	۶	۹	۷	گسترش تأمین اجتماعی	ثبات	
۲/۲۲	۴	۶	۹	تورمزدایی و تقویت پول ملی		
۸/۳	۳۲	۱۷	۲۲	کاهش بیکاری و توسعه اشتغال		
۴/۴۴	۷	۱۲	۱۹	ثبات اقتصادی	تاب‌آوری	انطباقی
۱۰/۰۵	۲۱	۴۰	۲۵	اصلاح الگوی مصرف		
۹/۳۵	۳۴	۳۶	۱۰	تعدیل اندازه دولت		
۳/۲۷	۱۲	۹	۷	کاهش وابستگی به نفت		
۵/۲۶	۱۶	۱۵	۱۴	خودتکایی استراتژیک		
۱۰۰	۲۹۹	۲۸۴	۲۷۲			جمع

جدول ۸- تأثیر گذاری مفاهیم و مقوله‌ها در کارایی تخصیصی و انطباقی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران

نوع کارایی	اهداف	مقوله‌های محوری	مفاهیم ترمیم دهنده	مفاهیم ظرفیت ساز	مفاهیم مقاوم ساز
کارایی تخصیصی رشد اقتصادی		توانمندسازی بخش خصوصی ٪۲۴/۲۱	- حمایت از نوسازی صنعتی - دیپلماسی فعال اقتصادی - گسترش دامنه بازار - حمایت از بیمه‌های تخصصی	- مردمی کردن اقتصاد با اصل ۴۴ - ساماندهی اطلاعات اقتصادی - رفع تبعیض بخش دولتی و غیردولتی - تسهیل قوانین و مقررات - فعال کردن بورس در جذب سرمایه	- اجرای کامل اصل ۴۴ - بهبود فضای کسب و کار - اقتصاد دانش‌بنیان - تقویت خوداتکایی - نوسازی بنگاه‌داری - رشد فن بازار - توسعه تجاری
		حمایت از تولید ملی ٪۲۰	حمایت از کارآفرینی ترویج مصرف تولیدات ملی کنترل قاچاق کالا حمایت از کیفیت‌افزایی حمایت از نوسازی فنی	ارتقای فرهنگ مالیاتی اصلاحات تعرفه‌ای اصلاح ساختار نظام بانکی فرهنگ‌سازی تولید ارتقای کارآمدی مالیاتی	- تجاری‌سازی تولیدات - اصلاح الگوی مصرف انرژی - توسعه کمی و کیفی بازارهای مالی (سرمایه، پول و بیمه) - بهبود فضای کسب و کار
		تقویت رقابت پذیری ٪۱۴/۴۷	- شفاف‌سازی آمار و اطلاعات - شفاف‌سازی تسهیلات - حمایت از کارآفرینی و نوآوری فنی - حمایت از تحقیق و توسعه	- خصوصی‌سازی رقابتی - توسعه فن‌آوری اطلاعات - مقررات‌زدایی - ارتقای کارایی بازارهای مالی	- توسعه فن بازار - انحصارزدایی - گسترش دامنه بازار
		توسعه صادرات ٪۱۱/۵۷	- دیپلماسی فعال اقتصادی - مدیریت واردات - مقررات‌زدایی - تعامل دانشگاه و صنعت - تشویق صادرات	- تولید صادرات محور - ارتقای رقابت‌پذیری تجاری - توسعه و ارتقای استانداردهای تجاری - گسترش همکاری منطقه‌ای	- خلق مزیت‌های جدید - صادرات دانش‌محور - توسعه صادرات مجدد - جلوگیری از خام‌فروشی
		پیشرفت پایدار ٪۱۰/۷۸	- نظارت زیست‌محیطی - برخورد با مفاسد اقتصادی	- محرومیت‌زدایی - توسعه پایدار روستاها	- تبدیل نفت به سرمایه - ارتقای سلامت اقتصادی - احیاء اقتصاد غیررسمی
		تقویت نهاد بازار ٪۱۰/۵۲	- شفاف‌سازی اطلاعات بازار - تعامل دولت واصناف - حمایت از تحقیق و توسعه - نظارت کارآمد بر بازار	- رانت‌زدایی - اصلاح نظام ارزی - نظام جامع اطلاعات بازار - توسعه بیمه‌های تخصصی	- نهادسازی برای بازار - شفافیت حقوق مالکیت - ارتقای کارایی و سلامت بازار مالی - گسترش دامنه بازارهای خارجی
		توسعه اقتصاد دانش‌بنیان ٪۸/۴۲	- ترویج مدیریت دانش - حمایت از نوآوری اقتصادی و فنی - حمایت‌های هدفمند از نخبگان علمی	- توسعه اقتصاد پژوهش‌محور - توسعه فن‌آوری اطلاعات - تعامل مؤثر دانشگاه و صنعت - ارتقای کیفی نظام آموزشی	- توسعه نوآوری فنی - توسعه فن بازار - توسعه صادرات دانش‌محور

ادامه جدول ۸

نوع کارایی	اهداف	مقوله‌های محوری	مفاهیم ترمیم دهنده	مفاهیم ظرفیت ساز	مفاهیم مقاوم ساز
کارایی تخصیصی	عدالت	عدالت اجتماعی ۵۴/۶۳٪	- قاطعیت مالیاتی - اثربخشی نظارتی - شفاف سازی مقررات اقتصادی	- شفافیت مالیاتی - عدالت مالیاتی - کارآمدی خدمات عمومی	- اشتغال پایدار در مناطق محروم - عدالت عمرانی - امحاء اقتصاد غیر رسمی - مفساد اقتصادی زدایی
		محرومیت زدایی ۲۵٪	- حمایت بیمه‌ای از نیازمندان - ارتقای سهم نیازمندان از یارانه‌ها	- محرومیت زدایی - مردم‌نهاد - ارتقای مشارکت اقتصادی محرومین	- اشتغال پایدار در مناطق محروم - ارتقای خدمات حمایتی
		گسترش تأمین اجتماعی ۲۰/۳۷٪	- حمایت از بیماران نیازمند - توزیع مجدد درآمدها	- مشارکت اجتماعی در نظام ملی سلامت - بیمه فراگیر و کارآمد - فعال‌سازی نهادهای خیریه اجتماعی	- ارتقای شاخص‌های سلامت - توسعه بیمه‌های سلامت - نظام بیمه‌قابتی - اجرای نظام ملی سلامت
	کاهش بیکاری و توسعه اشتغال ۵۵/۴۶٪	- ساماندهی اشتغال - حمایت از کارآفرینی - حمایت از تعاونی‌ها	- توسعه صنایع روستایی - توانمندسازی نیروی کار - آمایش اقتصادی اشتغال	- توسعه بخش تعاون - اقتصاد مردم‌پایه - ترویج فرهنگ کار	
ثبات	ثبات اقتصادی ۲۹/۶۸٪	- ارتقای ریسک فاجاق - بازرسی و نظارت کارآمد	- ساماندهی واردات - باز تعریف مناطق آزاد - ساماندهی نظام ارزی - توسعه بیمه‌های اقتصادی	- پول‌شویی زدایی - ثبات سیاست‌گذاری اقتصادی - ارتقای امنیت سرمایه‌گذاری	
		تورم زدایی و تقویت پول ملی ۱۴/۸۴٪	- نظارت اثربخش بر قیمت‌ها - برخورد اثربخش با گران‌فروشی - تشویق پس‌انداز مالی	- کنترل نقدینگی - کنترل انتظارات تورمی - مدیریت نرخ ارز	- پایدار سازی بورس - ارتقای اثربخشی هزینه‌های عمومی

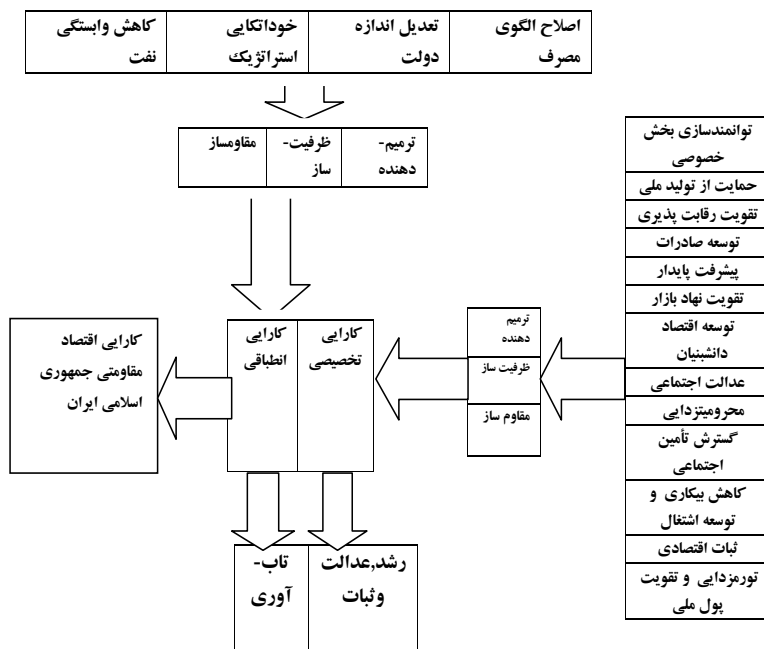
ادامه جدول ۸

نوع کارایی	اهداف	مقوله‌های محوری	مفاهیم ترمیم دهنده	مفاهیم ظرفیت ساز	مفاهیم مقاوم ساز
کارایی انطباقی	تاب‌آوری اقتصادی	اصلاح الگوی مصرف ۳۵/۹۸٪	- مدیریت واردات - کارایی بیمه‌های درمانی - مبارزه با قاچاق - شاخص سازی مصرف بهینه	- ساماندهی واردات - ارتقای مشارکت اقتصادی مردم - اصلاح نظام سلامت - بهبود مدیریت منابع ملی - اصلاح فرهنگ مصرف - اصلاح الگوی تغذیه	- اصلاح نظام تعرفه - نهادینه سازی کار - دولت الکترونیک - ارتقای بهره‌وری انرژی
		تعدیل اندازه دولت ۳۳/۴۷٪	- تسهیل نظارت مردمی - شفافیت اطلاعات مالیاتی - تمرکززدایی استانی	- ارتقای اثربخشی نظارتی - بودجه‌ریزی غیرمتمرکز - فعال‌سازی تعاونی‌ها در خدمات عمومی - برون‌سپاری و کاهش تصدیگری - یک‌پارچگی قوانین و مقررات	- ارتقای کارآمدی دولت - چابک‌سازی دولت - تغییر نگاه به نفت - اجرای بودجه‌ریزی عملیاتی
		خوداتکایی استراتژیک ۱۸/۸۳٪	- ساماندهی بازار داخلی - اصلاح ساختار تعرفه - مدیریت واردات	- کشاورزی صنعتی - هدفمندی یارانه‌ها - فعال‌سازی تعاونی‌ها در خوداتکایی - محوریت خوداتکایی در تحقیق و توسعه	- تأمین امنیت غذایی - قطع وابستگی الگوی تولید به نهاده خارجی - توسعه روستایی و گسترش صنایع تبدیلی - اصلاح نظام قیمت‌گذاری کشاورزی - نوین‌سازی نظام تولید کشاورزی - گسترش دامنه بازارهای تجاری - خودکفایی در محصولات اساسی - کاهش تمرکز تجارت خارجی
		کاهش وابستگی به نفت ۱۱/۷۱٪	- کارآمدی قضایی - برخورد با تخلفات مالیاتی - تشویق خوداظهاری مالیاتی	- انضباط مالی - کارایی و اثربخشی مالیاتی - جایگزینی مالیات با نفت	- بودجه جاری بدون نفت - گسترش فرهنگ مالیاتی - توانمندسازی نهادهای مالیاتی - بسترسازی مدیریت مالی

منبع: تحقیق حاضر، ۱۳۹۳

الگوی کارایی تخصیصی و انطباقی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران
 باتوجه به مقوله‌های احصا شده (جدول های ۲، ۳، ۴ و ۵) و مصاحبه عمیق با خبرگان
 اقتصادی و جدول ۸، الگوی کارایی تخصیصی و انطباقی اقتصاد مقاومتی جمهوری
 اسلامی ایران در شکل زیر ارائه می‌شود.

شکل ۴- الگوی کارایی تخصیصی و انطباقی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

کارایی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران دارای دو بعد تخصیصی و انطباقی است و نقشی مؤثر در قدرت اقتصادی کشور برای مقابله با تکان‌ها و تحریم‌های استکبار جهانی دارد. کارایی تخصیصی و انطباقی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران، زمانی می‌تواند دارای کارایی منحصر به فرد باشد که بر روی شالوده‌ای از ارزش‌های ملی و نهادهای موفق اقتصادی به خوبی بنا شده باشد تا بتواند اهداف اساسی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران را پیگیری کند. این اهداف از رشد، ثبات و امنیت اقتصادی، عدالت و تاب‌آوری اقتصادی تشکیل شده است. رشد، ثبات و عدالت، پیامد کارایی تخصیصی و تاب‌آوری اقتصادی نیز نتیجه کارایی انطباقی است. در این میان، تاب‌آوری اقتصادی نقش مؤثری در دفع تکان‌ها و ضربات وارده بر اقتصاد بازی می‌کند و باعث افزایش انعطاف اقتصادی

می‌شود. نکته‌ای که نباید از آن غافل ماند، آن‌ست که رشد اقتصادی بیشترین مفاهیم و مقوله‌ها را در سیاست‌های ابلاغی به خود اختصاص داد است، اما ثبات و امنیت اقتصادی دارای نقشی دوسویه است؛ ثبات اقتصاد کلان از یک طرف، مبنای اصلی رشد اقتصادی‌ست و از طرفی براساس ادبیات تاب‌آوری اقتصاد یکی از چهار مؤلفه اصلی تاب‌آوری اقتصادی به حساب می‌آید. لذا از اهمیتی مضاعف برخوردار است.

پیشنهاد تحقیق این است که برای تحقق اهداف اساسی اقتصاد ملی با رویکردی همه‌جانبه و کل نگر به تمام سیاست‌ها، ضمن حفظ یک‌پارچگی و پیگیری چشم‌انداز ۱۴۰۴ باید در برنامه‌ریزی‌های کوتاه‌مدت به مفاهیم ترمیم و بهبوددهنده، در برنامه‌ریزی‌های میان‌مدت، به مفاهیم «ظرفیت‌ساز» و در بلندمدت به مفاهیم «مقاوم‌ساز» توجه شود. در نهایت، هیچ‌گاه نباید فراموش کرد که اساس اقتصاد بر بازارهای کارآمد بنا می‌شود. لذا نهادسازی مؤثر و موفق برای تأمین شرایط کارایی در نهاد بازار ضروری به نظر می‌رسد.

منابع فارسی

- امامی میدی، علی (۱۳۸۴)، اصول اندازه‌گیری کارایی و بهره‌وری، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- بیانات و سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری: <http://farsi.khamenei.ir>
- بابر، ویلیام (۱۳۷۰)؛ سیراندیشه‌های اقتصادی، تهران: حبیب‌الله تیموری، انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، چاپ اول.
- باقرزاده، علی (۱۳۸۶)، نظریه کارایی اقتصادی و کاربردهای آن، تهران: نشرآزاد.
- بلاگ، مارک (۱۳۵۰)؛ اقتصاددانان بزرگ (قبل از کینز)، ترجمه غلامعلی فرجادی، تهران: وثقی، چاپ اول.
- جانی، پیتر و گروئن وگن (۱۳۸۷)، تاریخ مختصراندیشه اقتصادی (از مرکانتیلیسم تا پول‌باوری)، ترجمه غلامرضا آزاد ارمکی، تهران: نشر نی، چاپ اول.
- چاونس، برنارد (۱۳۹۰)، اقتصاد نهادی ترجمه محمود متوسلی، انتشارات سمت.
- خادمی، سیدموسی، سه مرحله مصاحبه عمیق، روایی و پایایی مقوله‌ها و ارتباط مقوله‌ها با کارایی اقتصادی، وزارت کشور، دفتر طرح‌های پژوهشی.
- دادگر، یدالله (۱۳۸۳)، تاریخ تحولات اندیشه اقتصادی، قم: انتشارات دانشگاه مفید، چاپ اول.
- صدر، محمدباقر (۱۳۵۰)، اقتصاد ما، ترجمه ع. اسپهبدی، تهران: برهان، ج ۲.
- گرجی، ابراهیم (۱۳۷۶)، ارزیابی مهم‌ترین مکاتب اقتصاد کلان، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، چاپ اول.

- گرجی، ابراهیم و شیما مدنی (۱۳۸۴)، «بررسی و ارزیابی سیر تحول مکتب کلاسیک به نئوکلاسیک و سپس کلاسیک جدید»، مجله تحقیقات اقتصادی، دانشگاه تهران، ش ۷۰.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۲)، مجموعه آثار، قم: انتشارات صدرا.
- منذر، قحف (۱۳۸۴)، «دین و اقتصاد (نظام اقتصادی اسلام و علم تحلیل اقتصادی اسلام)»، ترجمه سیدحسین میرمعزی، فصلنامه اقتصاد اسلامی، ش ۱۸.
- میدری، احمد (۱۳۸۳)، حکمرانی خوب، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس.
- میرمعزی، سیدحسین (۱۳۸۰)، «اسلام و نظام اقتصادی»، فصلنامه اقتصاد اسلامی، ش ۱، ش ۳.
- منصوریان، یزدان (۱۳۸۶)، «گراندد تئوری چیست و چه کاربردی دارد؟! ویژه‌نامه همایش اطلاعات و جامعه اطلاعاتی، دانشگاه اصفهان.
- مورگوس، اسپرو (۱۳۸۱)، «آشنایی با مکاتب اقتصادی: مکتب نئوکلاسیک»، سیدحسین میرجلیلی، مجله اقتصادی، شماره‌های ۱۵ و ۱۶.
- نمازی، حسین (۱۳۸۷)، نظام‌های اقتصادی، تهران: شرکت سهامی انتشار، چاپ پنجم.
- هیوود، اندرو (۱۳۸۷)، مفاهیم کلیدی در علم سیاسی، ترجمه عباس کاردان و حسن سعید کلاهی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- یوسفی، محمدعلی (۱۳۸۶)، «ابهام در اهداف نظام اقتصادی اسلام»، فصلنامه اقتصاد اسلامی، ش ۲۳.

منابع لاتین

- Briguglio, L. (2003). 'The Vulnerability Index and Small Island Developing States: A Review of Conceptual and Methodological Issues'. Paper prepared for the AIMS Regional Preparatory Meeting on the Ten Year Review of the Barbados Programme of Action, 1-5 September. Praia, Cape Verde.
- Briguglio, L. (2004). 'Economic Vulnerability and Resilience: Concepts and Measurements'. In L. Briguglio and E. J. Kisanga (eds), *Economic Vulnerability and Resilience of Small States*. Malta: Islands and Small States Institute and London: Commonwealth Secretariat.
- Briguglio, L., and W. Galea (2003). 'Updating the Economic Vulnerability Index'. Occasional Chapters on Islands and Small States, 2003-04. Malta: Islands and Small States Institute, University of Malta.

-Briguglio, L., G. Cordina, N. Farrugia, and S. Vella (2006). 'Conceptualising and Measuring Economic Resilience'. In L. Briguglio, G. Cardigan E. J. Kisanga (eds), *Building the Economic Resilience of Small States*. Malta: Islands and Small States Institute and London: Commonwealth Secretariat.

-Cordina, G. (2004a). 'Economic Vulnerability, Resilience and Capital Formation'. Published In Briguglio, L. and E. J. Kisanga (eds), *Economic Vulnerability and Resilience of Small States* - Formatek Ltd., ISBN 9990949220. - 2004.

-Briguglio, Lino, and Stephen Piccinino, "Growth and Resilience in East Asia and The Impact of the 2009 Global Recession", Available at: http://www.um.edu.mt/_data/assets/pdf_file/0011/141959/Growth_with_Resilience_in_Asia_5Dec2011.Pdf.

-Briguglio, Lino, Gordon Cordina, Nadia Farrugia and Stephanie Vella (2008), «Profiling Economic Vulnerability and Resilience in Small States: Conceptual Underpinnings Economics Department, University of Malta.

-Jodri, A.M, "Formulation and Estimation of Efficiency for Production Function Models; *Journal of Econometrics*, 2004.

-North, D.C. (1993) "The new institutional economics and development", Washington University, St. Louis. Available at: <http://econwpa.repec.org/eps/eh/papers/9309/9309002.pdf>.

-North, D.C. (1992), "Transaction Costs, Institutions, and Economic Performance", An international Center for Economic Growth Publication

-Powell, R. (1999), "Recent trends in research: a methodological essay", Library and Information Science Research, Vol. 21 No. 1

-Rose, Adam, (2004) "Defining and Measuring Economic Resilience to Disasters", Disasters Prevention and Management, Vol. 13, No. 4.

-Sousa, C.A.A. Headriks, P.H.j (2006), the need for grounded theory in developing a knowledge based view of organization research methods, Vol. 9, No 3, pp 315-338